

РЕЦЕНЗИЯ

на

участниците в конкурс за заемане на академична длъжност „доцент“
по 3.2 Психология (Психология на личността /Диференциална
психология/) за нуждите на катедра „Психология“,
Философски факултет, ЮЗУ „Неофит Рилски“

Рецензент: проф. д.п.с.н. Людмил Георгиев

СУ „Св. Климент Охридски“

На обявения в „Държавен вестник“, бр. 42 от 12. 05. 2020 г., конкурс за заемане на академичната длъжност „доцент“ по 3.2 Психология (Психология на личността /Диференциална психология/) за нуждите на катедра „Психология“ към Философския факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“ документи е подала една кандидатка – гл. ас. д-р Биляна Бойкова Йорданова. Във формален аспект са спазени всички изисквания на закона, което значи, че процедурата е легитимна, а към това следва да добавя, че д-р Биляна Йорданова достатъчно стриктно и добросъвестно е представила доказателствен материал за изпълнение на минималните национални изисквания за заемане на академичната длъжност „доцент“. Нещо повече, кандидатката коректно представя само публикациите за настоящия конкурс, спестявайки тези около защитата на научната и образователна степен „Доктор“ и онези, които са под печат, макар че със съответната бележка от издателството те също биха могли да бъдат включени. Въпреки това, прави приятно впечатление обстоятелството, че гл. ас. д-р Биляна Йорданова ги е спестила в представените научни публикации.

Преминавайки към същностната част на рецензията бих отбелязал в началото внушителната научна продукция на гл. ас. д-р Биляна Йорданова, с която тя участва в конкурса – две самостоятелни и две колективни

монографии, и двадесет и три студии и статии, всички те релевантни към съдържанието на исканата от нея академична длъжност. Основните научни интереси на кандидатката, както тя самата ги дефинира, са в областта на психологията на личността и индивидуалните различия в контекста на разнообразни изследвания, включващи приложение на известни психологически инструменти и разработване на нови. Публикациите, пак по нейна преценка, са групирани в четири съдържателни области, които разкриват специфичните диференциални особености на личността, а те са:

1. Личностни особености, към която област са отнесени основната индивидуална монография „Естетически предпочитания на личността“, определена като *хабилитационен труд*; монографията в съавторство с проф. Людмил Кръстев „Психологически модели, подходи и теории за личността“; студията отново в съавторство с проф. Людмил Кръстев „Една психоаналитична теория за патологията на човешките взаимоотношения“; същото съавторство в студията „Психични отклонения, акцентуации и девиантно поведение“; и същото съавторство в студиите „Психологически особености на зависимата личност – когнитивни, поведенчески и личностни характеристики“, и „Опит за създаване на въпросник теории за личността за самоподготовка на студенти – първа част“.

2. Индивидуални различия, към която област са представени седем студии в съавторство отново с проф. Людмил Кръстев – съответно под номера 4, 10, 11, 13, 25, 26 и 27 в справката за публикациите.

3. Различия в естетическото възприятие, към която област е отнесена втората индивидуална монография „Психология на естетическото преживяване“, още три студии в съавторство с проф. Людмил Кръстев и три самостоятелни студии: „Прояви на естетическите стимули“, „Психологическа интерпретация на естетическото преживяване“ и „Практически подходи в проучването на естетическото преживяване“.

4. Различия в икономическото поведение, към която област са посочени шест колективни студии и статии и една индивидуална студия „Диференциални характеристики на финансовата локализация на контрола“. Трябва да кажа, че на тази област е посветена и дисертацията ѝ на тема: „Парични нагласи, финансова локализация на контрола и копинг стратегии в икономическото поведение на младежите“, която макар и извън публикациите, свързани с настоящия конкурс, все пак демонстрира трайните интереси на кандидатката към тази изследователска област.

Към всичко казано дотук следва до добавя, че съвсем добросъвестно са представени разделителни протоколи към колективните публикации, от които е видно каква част е разработена от кандидатката и кои части от другия/другите съавтори. Приемам категорично собствените постижения на гл. ас. д-р Биляна Йорданова, макар че на формулираните от нея приноси към всяка публикация и изобщо за приносите ще се спра в края на рецензията. Искам да кажа, че приемам и като изследователски интерес, и като реални постижения за конкурса съдържащите се в колективните публикации собствени авторски части на кандидатката, и бих искал да се съсредоточа върху двете нейни индивидуални монографии, особено след като втората е представена и като *хабилитационен труд*. Още повече, че, струва ми се, именно в собствените ѝ книги гл. ас. д-р Биляна Йорданова разгръща в максимална степен безспорните си изследователски качества и богатата си психологическа култура, към което мога да добавя и личните си предпочитания, тъй като психологията на изкуството е дългогодишен мой интерес, макар и в различен контекст.

Едва ли ще бъде преувеличено, ако кажа, че осъществената идея да бъдат изследвани особеностите на личността през естетическото, казано най-общо, е определено оригинален подход за българската психология, а това, според мен, е и един от най-важните обобщени приноси на гл. ас. д-р Биляна Йорданова. Този подход е разгърнат и систематизиран в нейната

монография „Естетическите предпочитания на личността“, а подготовката за това е осъществена както в редица студии и статии, така и в предишната книга „Психология на естетическото преживяване“ (2016 г.), поради което ще се спра първо на нея.

Основната цел на тази първа монография, според кандидатката, е да се обясни „защо хората са привлечени от изкуството и да се даде отговор от психологическа гледна точка как когнитивната обработка на изкуството произвежда афективни, често положителни и самостоятелни естетически преживявания“ (с. 6). В изпълнение на тази цел логично трябва да се търси начин да бъдат очертани контурите на една евентуална психология на изкуството или „психологическа естетика“, термин, който кандидатката често употребява в своите текстове – друг е въпросът дали каквато и да е или коя естетика може да бъде дефинирана и като психологическа? Така или иначе, гл. ас. д-р Биляна Йорданова споделя твърде подробен обзор на философските основания на естетиката, каквито присъстват в творчеството на едни от най-важните имена в историята на философията и естетиката, макар че концепциите на Йохан Винкелман, Имануел Кант, Георг Фридрих Хегел, Сьорен Киркегор и т.н. съдържат непосредствени указания тъкмо за една възможна психология на изкуството. А в историята на психологията такива основания, дори и формулирани, се съдържат в творчеството на Вилхелм фон Хумболд, който пръв въвежда идеята за народопсихологията, а неговата естетическо-психологическа концепция се изгражда на фона на негласния спор за „същността“ на естетиката между неговите приятели Гьоте и Шилер. Тази идея е развита и в творчеството на Вилхелм Вунд, имам предвид неговата *народопсихология* или *другата психология*, а не в първата, *емпиричната психология* – за Вунд и изкуството, и религията, и т.н. са *висши психични функции*, които не могат да бъдат изследвани експериментално в рамките на емпиричната психология, а чрез методите на народопсихологията. Искам да кажа, че едно е изследване на реакциите

спрямо цветови стимули, каквото може и се реализира в лабораторията на Вунд в Лайпциг, но съвсем друго е народопсихологическото изследване на изкуството, което включва и естетическото преживяване у възприемащия, но и творческия процес у създателя на произведение на изкуството, макар че, както е известно, традиционната университетска западна психология и до днес игнорира тази втора част от предложената от Вунд *система на психологията* (с някои блестящи изключения), обявявайки го достатъчно лицемерно за „бащата на психологията“, но като има предвид само първата част, тоест емпиричната индивидуална психология.

Разбира се, това е фундаментален теоретичен проблем, а именно доколко взаимодействия от природните науки емпиричен инструментариум и критерий за научност е приложим към познанието на човешката психика – *Психея* все пак е богиня, а не емпирична вещица. Казвам всичко това не като критика към усилията на кандидатката, а като споделени перспективи за едно твърде различно от утвърденото психологическо познание, включително и по отношение на творческия процес, преживяванията на произведенията на изкуството или на една възможна психология на изкуството и *психологическа естетика*. Все пак, като обучавана и обучаваща в традициите на западната емпирична университетска психология, гл. ас. д-р Биляна Йорданова е задължена да споделя нейните принципи, поради което съвсем логично се опитва да формулира някаква експериментална психология на изкуството, някаква емпирична „психологическа естетика“ или дори някаква експериментална естетика, каквото и да означава това. От тази традиционна позиция кандидатката се справя блестящо като доказва „наличието на специфична структура, съдържание и характеристики на дескриптивните компоненти на естетическото преживяване по отношение на многоцветни стимули чрез пет фактора, чието тълкуване определя различни измерения по отношение на: 1) описателна характеристика виталност; 2) описателна характеристика

сложност; 3) описателна характеристика деликатност; 4) описателна характеристика въздействие; и 5) описателна характеристика форма (с. 193 – 194).

В монографията „Естетически предпочитания на личността“, тоест *хабилитационния труд*, гл. ас. д-р Биляна Йорданова разширява обхвата на изследователската програма, приложена в предишната монография, като към многоцветните се прибавят и геометрични стимули – триъгълник, кръг и шестоъгълник с определена симетричност, а реакциите спрямо тях се анализират чрез личностния въпросник на Ханс Айзенк и въпросника за оценка на оптимизъм и негативни очаквания на Ангел Величков и Мария Радославова. Идеята тук е да бъдат интерпретирани реакциите спрямо цветните стимули, геометричните форми и симетрията чрез личностните особености на изследваните лица, а тази зависимост се определя именно като естетически предпочитания на личността. Веднага трябва да кажа, че и тук кандидатката се сприва блестящо с така формулираната от нея емпирична изследователска задача, което ѝ позволява аргументирано да обобщи: „Представеният в тази книга проблем се разглежда от аналитична гледна точка, а изследователските усилия са съсредоточени върху разработването на модели за измерване на естетическите предпочитания в контекста на индивидуалните различия и личностните особености. Успешно се демонстрират практически подходи за създаване на естетически стимули, които имат положителни ефекти с определени личностни характеристики по посока разкриване на естетическите предпочитания“ (с. 175). По-конкретно, върху основата на получените резултати от изследването, гл. ас. д-р Биляна Йорданова обобщава личностните диференциални особености и реакции спрямо цветовете и геометричните стимули напълно според изискванията на емпиричната парадигма на традиционната университетска психология (с. 175 – 184). Друг е въпросът, вече поставен по-горе, доколко реакциите спрямо

многоцветни стимули и геометрични фигури може да се интерпретират като естетически преживявания и естетически предпочитания? В случая приемам всички аргументи на кандидатката, запазвайки си обаче личните съмнения.

Преминавайки към обобщенията, повтарям – без да се фиксирам върху творчеството на гл. ас. д-р Биляна Йорданова, а най-вече спрямо въобразените като несъмнени изисквания на традиционната академична западна психология, си спомням учудването на големия френски социален психолог Серж Московичи: „Чета съобразени с научните изисквания на университета психологически изследвания върху вниманието, паметта и т.н., но никъде не виждам човека. После взимам „Братя Карамазови“ и пред мен веднага изплува живия човек – с карфица да го убодеш, ще пусне кръв!“. Искам да кажа, че математиката, емпиричните и статистическите традиционни психологически методи не могат да обяснят голяма част от човешките психични преживявания, в т.ч. и естетическите – и това го твърдя като математик, който е завършил математическа гимназия и е предпочел да учи психология, а не ядрена физика, въобразявайки си като младеж, че е възможно формулирането на математически модел на човешката личност?! Каква илюзия, все пак...

Едно от важните изисквания на рецензирането е да бъде посочена степента на съответствие между преценката и на кандидата за собствените му приноси, и представата за тях на рецензента. През годините се случи така, че съм писал над 120 рецензии за получаване на научни степени и звания, тоест мога да кажа: „Рецензирам, следователно съществувам!“. В определена част от кандидатските представи за приносите съм оставал с впечатлението, че те се стремят не към съответната степен или звание, а сякаш да получат Нобелова премия – толкова много приноси, че човек да се почуди наистина за какъв конкурс става дума. Не казвам, че случаят тук е същия, но все ми се струва, че приносите биха могли да бъдат обобщени,

какъвто пример дадох по-горе. Въпреки това обаче, приемам преценката на гл. ас. д-р Биляна Йорданова, защото тя наистина е съвестен и подготвен изследовател и преподавател, който определено заслужава академичната длъжност, за която кандидатства.

Накрая, като пожелание към кандидатката, ще споделя една реплика, която моят учител, големият български психолог доц. Иван Паспаланов, Бог да го прости, ми беше отправил, преди да си отиде: „Синко, когато човек стане доцент, той започва да изглежда като остров – могат да го връхлитат бури и ветрове, но нищо не е в състояние да го прекърши!“. Това е и моето пожелание към гл. ас. д-р Биляна Йорданова – когато получи исканата от нея академична длъжност „доцент“, в което никак не се съмнявам, да разгърне свободно истинският си потенциал, без да се налага да се съобразява толкова със сковаващите традиционни изисквания на университетската емпирична психология.

В заключение, като имам предвид безспорните изследователски и преподавателски качества на гл. ас. д-р Биляна Йорданова, нейната богата обща и психологическа култура, си позволявам убедено да препоръчам на членовете на почитаемото жури да ѝ дадат академичната длъжност „доцент“ по 3.2 Психология (Психология на личността /Диференциална психология/). Считам, че това ще бъде както адекватна оценка за нейната досегашна изследователска и преподавателска практика, така и подходящ стимул за бъдещите ѝ творчески търсения, в чиято успешност никак не се съмнявам.

21. 08. 2020 г.

С о ф и я

Рецензент:

(проф. д.пс.н. Людмил Георгиев)

REVIEW

on participants in the competition for the academic position of "Associate Professor" in 3.2 Psychology (Personality Psychology / Differential Psychology /) for the needs of Department of Psychology, Faculty of Philosophy, SWU "Neofit Rilski"

Reviewer: Prof. Ph.D. Lyudmil Georgiev

SU "St. Kliment Ohridski"

On the one announced in the State Gazette, issue 42 of 12. 05. 2020, competition for the academic position of "Associate Professor" under 3.2 Psychology (Personality Psychology / Differential Psychology /) for the needs of the Department of Psychology at the Faculty of Philosophy of SWU "Neofit Rilski" has submitted documents one candidate - Ch. Assistant Bilyana Boykova Yordanova, PhD. In a formal aspect, all the requirements of the law are met, which means that the procedure is legitimate, and to this I should add that Bilyana Yordanova, PhD has presented evidence of compliance with the national minimum requirements for holding the academic position "Associate Professor". Moreover, the candidate correctly presents only the publications for the current competition, saving those around the defense of the scientific and educational degree "Doctor of Philosophy" and those that are in print, although with the relevant note from the publisher they could also be included. However, the fact that Ch. Assistant Bilyana Yordanova, Phd has saved them in the presented scientific publications makes a pleasant impression. Turning to essential part of the review, I would like to note at the very beginning the impressive scientific production of Ch. Assistant Bilyana Yordanova, PhD, with whom she participated in the competition - two individual and two collective monographs, and twenty-three studies and articles, all relevant to the content of

the academic position requested by her. The main candidate's scientific interests as she herself defines them are in the field of Personality Psychology and Individual Differences in the context of various studies including the application of known psychological tools and the development of new ones. The publications, again at her discretion, are grouped into four content areas, which reveal the specific differential features of personality and they are:

1. Personal features to which area the main individual monograph "Aesthetic preferences of the personality" defined as habilitation work are referred; the co-authored with Prof. Lyudmil Krastev monograph "Psychological models, approaches and theories of personality"; again the co-authored with Prof. Lyudmil Krastev study "A psychoanalytic theory of human's relationships pathology; the same co-authorship in the study "Mental disorders, accentuations and deviant behavior"; and the same co-authorship in the studies "Psychological features of addicted person - cognitive, behavioral and personal characteristics", and "An attempt to create a personality theories questionnaire for students' self-preparation - part one."

2. Individual differences, to which area seven studies are presented in co-authorship again with Prof. Lyudmil Krastev - respectively under numbers 4, 10, 11, 13, 25, 26 and 27 in publications' reference list.

3. Differences in aesthetic perception, to which field the second individual monograph "Psychology of Aesthetic Experience" belongs, three more co-authored with Prof. Lyudmil Krastev studies and three independent studies: "Manifestations of aesthetic stimuli", "Psychological interpretation of aesthetic experience", and "Practical approaches in study of aesthetic experience".

4. Differences in economic behavior to which area six collective studies and articles and one individual study "Differential characteristics of financial localization of control" are indicated. I have to say that her dissertation on this topic is dedicated to the issue: "Monetary attitudes, financial localization of control and coping strategies in youths' economic behavior" which, although and

outside the publications related to this competition demonstrates lasting candidate's interests to the research area. To all that has been said so far, I should added that separation protocols to the collective publications have been presented in good faith and from which it is clear what part has been developed by the candidate and which parts by co-author/s. I firmly accept the own achievements of Ch. Assistant Bilyana Yordanova, PhD although the contributions formulated by her to each publication and in general for the contributions will be discussed at the end of the review. I want to say that I accept both as a research interest and as a real achievement for the competition the candidate's own authorial parts contained in the collective publications but I would like to focus on her two individual monographs especially since the second is presented as a habilitation thesis. Moreover, it seems to me that in her own books Ch. Assistant Bilyana Yordanova, PhD develops the maximum extent her indisputable research qualities and her rich psychological culture to which I can add my personal preferences as Psychology of Art has been my long-term interest, albeit in a different context.

It would hardly be an exaggeration to say that the realized idea of studying personality's features through aesthetic, generally speaking is definitely an original approach to Bulgarian psychology and this in my opinion is one of the most important generalized Ch. Assistant Bilyana Yordanova's contributions. This approach is developed and systematized in her monograph "Aesthetic preferences of Personality" and the preparation for this has been done in a number of studies and articles, as well as in the previous book "Psychology of Aesthetic Experience" (2016) that is why I will focus on it first.

The main purpose of this first monograph, according to the candidate, is to explain "why people are attracted to art and to give a psychological answer to how the cognitive processing of art produces affective, often positive and independent aesthetic experiences" (p. 6). To achieve this goal, it is logical to look for a way to outline a possible psychology of art or "psychological

aesthetics", a term that the candidate often uses in her texts - another question is whether any or which aesthetics can be defined as psychological? Either way, Ch. Assistant Bilyana Yordanova, PhD shares a very detailed overview of the philosophical foundations of aesthetics, which are present in the work of some of the most important names in the history of philosophy and aesthetics, although the concepts of Johann Winkelmann, Immanuel Kant, Georg Friedrich Hegel, Soren Kierkegaard, etc. they contain immediate instructions for a possible psychology of art. And in the history of psychology such grounds, even formulated, are contained in the work of Vilhelm von Humboldt, who first introduced the idea of folk psychology, and his aesthetic-psychological concept is built on the background of the unspoken debate about the "essence" of aesthetics between his friends Goethe and Schiller. This idea is also developed in the work of Wilhelm Wundt, I mean his folk psychology or another psychology, and not in the first, empirical psychology - for Wundt and art, and religion, and so on are higher mental functions that cannot be studied experimentally within the framework of empirical psychology but through the methods of folk psychology. I want to say that it is one thing to study the reactions to color stimuli which can be realized in Wundt's laboratory in Leipzig, but quite another is the folk psychological study of art, which includes the aesthetic experience of the perceiver and the author's creative process of an art work, although, as is well known, traditional Western university psychology still ignores this second part of Wundt's proposed *system of psychology* (with some brilliant exceptions), declaring it hypocritical enough to be the "father of psychology", but having given only the first part, that is, empirical individual psychology. Of course, this is a fundamental theoretical problem, namely the extent to which the empirical tools and criteria of science borrowed from the natural sciences are applicable to the knowledge of the human psyche - *Psyche* is still a goddess, not an empirical witch. I say all this not as a critique of the candidate's efforts, but as shared perspectives on something very different from

established psychological knowledge, including in terms of the creative process, experiences of works of art or a possible psychology of art and psychological aesthetics. However, as a trainee and trainer in the traditions of Western empirical university psychology, Ch. Assistant Bilyana Yordanova, PhD is obliged to share her principles, which is why she logically tries to formulate some experimental psychology of art, some empirical "psychological aesthetics" or even some experimental aesthetics, whatever that means. From this traditional position, the candidate excels by proving "the presence of a specific structure, content and characteristics of the descriptive components of the aesthetic experience in terms of multicolor stimuli through five factors, the interpretation of which determines different dimensions in terms of: 1) descriptive characteristic vitality; 2) descriptive characteristic complexity; 3) descriptive characteristic delicacy; 4) descriptive characteristic impact; and 5) descriptive characteristic form (pp. 193 - 194).

In the monograph "Aesthetic preferences of personality", e.g. the habilitation work, Ch. Assistant Bilyana Yordanova, PhD expands the scope of research program applied in the previous monograph by adding geometric stimuli to the multicolored ones - triangle, circle and hexagon with a certain symmetry, and the reactions to them are analyzed through Hans Eysenck's personality questionnaire and Angel Velichkov and Maria Radoslavova's questionnaire to assess the optimism and negative expectations. The idea here is to interpret the reactions to color stimuli, geometric shapes and symmetry through the personality traits of participants, and this relationship is defined precisely as individual aesthetic preferences. I must immediately say that also here the candidate brilliantly copes with the empirical research task formulated by her, which allows her to summarize with arguments: "The problem presented in this book is considered from an analytical point of view, and research efforts are focused on developing models to measure aesthetic preferences in the context of individual differences and personality traits. Practical approaches for

creating aesthetic stimuli, which have positive effects with certain personal characteristics in the direction of revealing aesthetic preferences, have been successfully demonstrated ”(p. 175). In particular, based on the results of the study, Ch. Assistant Bilyana Yordanova, Phd summarizes the personal differential features and reactions to color and geometric stimuli completely according to the requirements of the empirical paradigm of traditional university psychology (pp. 175 - 184). Another question, already posed above, is the extent to which reactions to multicolored stimuli and geometric figures can be interpreted as aesthetic experiences and aesthetic preferences? In this case, I accept all candidate’s arguments, but retaining some personal doubts.

Turning to the summaries, I repeat - without fixing on Ch. Assistant Bilyana Yordanova's work and especially in relation to the imaginary requirements of traditional academic Western psychology, I remember the surprise of the great French social psychologist Serge Moscovici: "I read in accordance with the scientific requirements of university psychological research on attention, memory etc., but I don't see the man anywhere. Then I take the Brothers Karamazov and a living person immediately appears in front of me - if you stab him with a pin, he will bleed! "I want to say that mathematics, empirical and statistical traditional psychological methods cannot explain a large part of human mental experiences, incl. and the aesthetic ones - and I claim this as a mathematician who graduated from a mathematics high school and chose to study psychology rather than nuclear physics, imagining as a young man that it is possible to formulate a mathematical model of human personality?! What an illusion, after all ...

One of the important requirements of the review is to indicate the degree of correspondence between the assessment and the candidate's own contributions, and the reviewer's perception of them. Over the years, it has happened that I have written over 120 reviews for scientific degrees and titles, that is why, I can say: "I review, therefore I exist!". In a certain part of the

candidates' notions of contributions, I was left with the impression that they are not striving for the appropriate degree or title, but as if they were to receive the Nobel Prize - so many contributions that one really wonders what kind of competition it is. I am not saying that the case is the same here, but it still seems to me that the contributions could be summarized, as I gave the example above. However, I accept the assessment of Ch. Assistant Bilyana Yordanova, PhD because she really is a conscientious and prepared researcher and lecturer who definitely deserves the academic position for which she is applying.

Finally, as a wish to the candidate, I will share a remark that my teacher, the great Bulgarian psychologist Assoc. Prof. Ivan Paspalanov, God rest his soul, had told me before he left: "Son, when a man becomes an associate professor, he starts to look as an island - storms and winds can strike it, but nothing can break it!" This is also my wish to Ch. Assistant Bilyana Yordanova, PhD - when she received the requested academic position of "Associate Professor" in which I have no doubt, to freely develop her true potential, without having to comply so much with the rigid traditional requirements of university empirical psychology.

In conclusion, having in mind the indisputable research and teaching qualities of Ch. Assistant Bilyana Yordanova, PhD her rich general and psychological culture, I confidently recommend to the members of the esteemed jury to give her the academic position of "Associate Professor" in 3.2 Psychology (Personality Psychology / Differential Psychology /). I believe that this will be both an adequate assessment of her current research and teaching practice and an appropriate stimulus for her future creative pursuits, the success of which I have no doubt.

21.08.2020

Sofia

Reviewer:.....

(Prof. Lyudmil Georgiev, D.Sc.)